

De interieurs van het verbrande huis Heemstede te Houten (U)

L. B. Wevers *

Afb. 1. Heemstede, direct na de brand. Foto RDMZ, Zeist.

Inleiding

Het van 1645 daterende huis Heemstede is op onverklaarbare wijze op 10 januari 1987 door brand verwoest (afb. 1). De buitenplaats was voor de brand vooral beroemd om zijn grootse formele tuinaanleg en de fraaie interieurs, die bij een verbouwing omstreeks 1680/85 in opdracht van de toenmalige eigenaar Diderick van Velthuysen werden aangebracht.¹ Algemeen wordt aangenomen dat Daniël Marot de schepper van de interieurs was.² Het huis had op de begane grond acht fraaie vertrekken (afb. 2). De Moucheronkamer, de twee vijfhoekige kabinetten aan de achterzijde en de grote zaal zijn volledig uitgebrand. Slechts twee schilderstukken met arkadische landschappen konden uit de Moucheronkamer worden gered.³ De eetkamer, het trappenhuis, het kabinet en de hal zijn echter nog grotendeels aanwezig en komen voor restauratie zeker in aanmerking.

De Hal

De hal is het enige vertrek dat zijn renaissance-karakter behouden heeft. Het dateert grotendeels uit de bouwtijd, dat wil zeggen uit 1645. De ruimte (7,39 × 6,93 × 4,41 m) heeft een eenvoudige vloer. De witte marmeren en rode Oland tegels (46 × 46 cm) zijn in een diagonaal schaakbordpatroon gelegd.

De wanden zijn wit gestuct en hebben in het midden een of twee getoogde nissen. Hierin bevonden zich fraai geschilderde jachtaferelelen die uit het huis gered zijn.⁴ De deurlijsten bezitten een eenvoudig profiel en zijn aan de bovenzijde voorzien van een gecanneleerde kroonlijst. Hierboven bevinden zich rechthoekige nissen (107 × 95 cm) ten behoeve van dessus de portes (afb. 3).

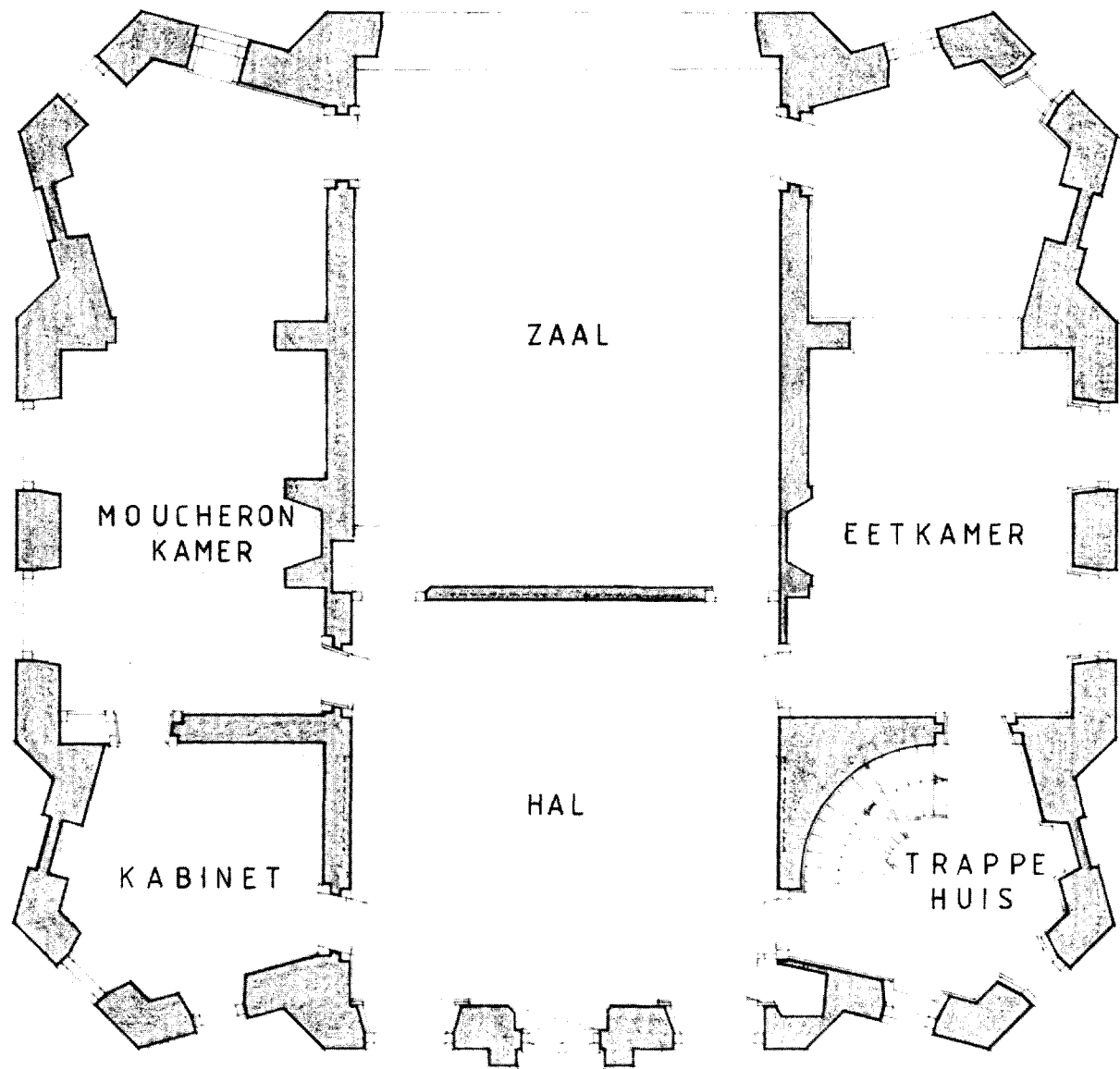
Het plafond bestaat uit groen geschilderde moer- en kinderbinten⁵ en is omstreeks 1680/85 afgetimmerd en versierd met rijk gesneden houten consoles met acantusbladeren. Hoogstwaarschijnlijk dateren de gesneden lijsten rond de jachtaferelelen en oeil-de-boeufs uit dezelfde tijd. Ook de vensters met lambrisering naast de (originele) voordeur dateren van 1680/85. Heemstede zou dan ook de oudste schuifvensters van Nederland kunnen hebben.⁶ Het schilderwerk van de lambriseringen en deuroplijstingen is in een donkergroene kleur en werd door prof. Vogelsangh bij de restauratie van 1919 aangebracht.

Het Kabinet

Dit vijfhoekige vertrek dateert geheel uit de tijd van Van Velthuysen (1680/85). Het bezit een eiken vloer met fraai inlegwerk in een stervormig patroon (afb. 4). Van de 16 sterpunten zijn er vier met diamantkoppen versierd. Mogelijk betreft het hier een windroos.

De wanden hadden een eiken betimmering met prachtig inlegwerk in de vorm van diamantkoppen en sterpatronen. De panelen zijn momenteel opgeslagen in het zuidelijke bouwhuis. De betimmeringen zijn van origine onbeschilderd en doen denken aan de Engelse interieurs uit de tijd van William & Mary.⁷

Onder de lichtgroene moer- en kinderbinten⁸ bevindt zich een stucplafond. Hierop zijn een viertal putti met bloemenslingers aangebracht.

Afb. 2. Plattegrond begane grond. Tekening L. B. Wevers naar ir. N. C. G. M. van de Rijt.

De Eetkamer

Deze kamer is later (19e eeuw?) vergroot middels een doorbraak naar het achterliggende kabinet. De panelen ter plaatse van de doorgang zijn dan ook afwijkend qua profilering. Desondanks zijn de betimmeringen in de beide vertrekken zelf wel uitgevoerd met dezelfde detaillering en dateren ook uit de tijd van Van Velthuysen.

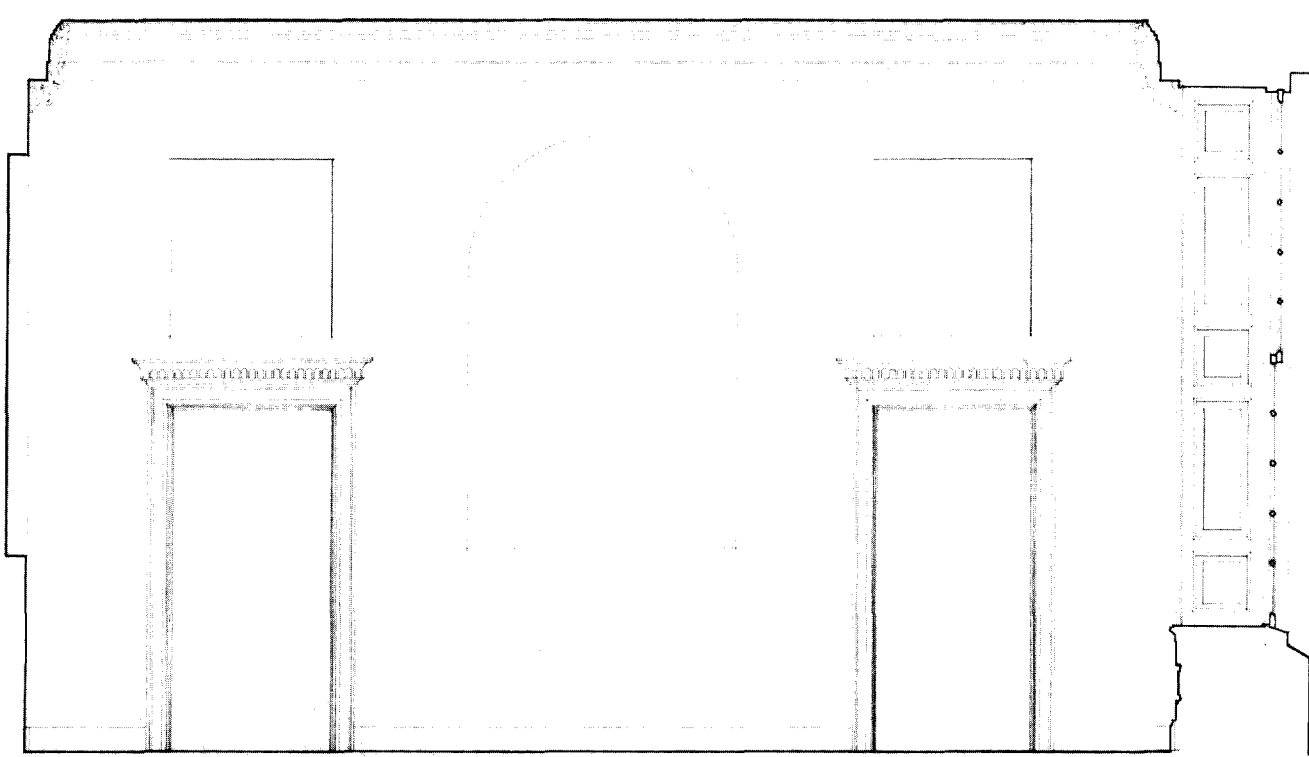
De eetkamer (6,20 × 4,40 × 3,88 m) heeft een eenvoudige vloer met eikenhouten delen.

De betimmeringen zijn opgebouwd uit twee

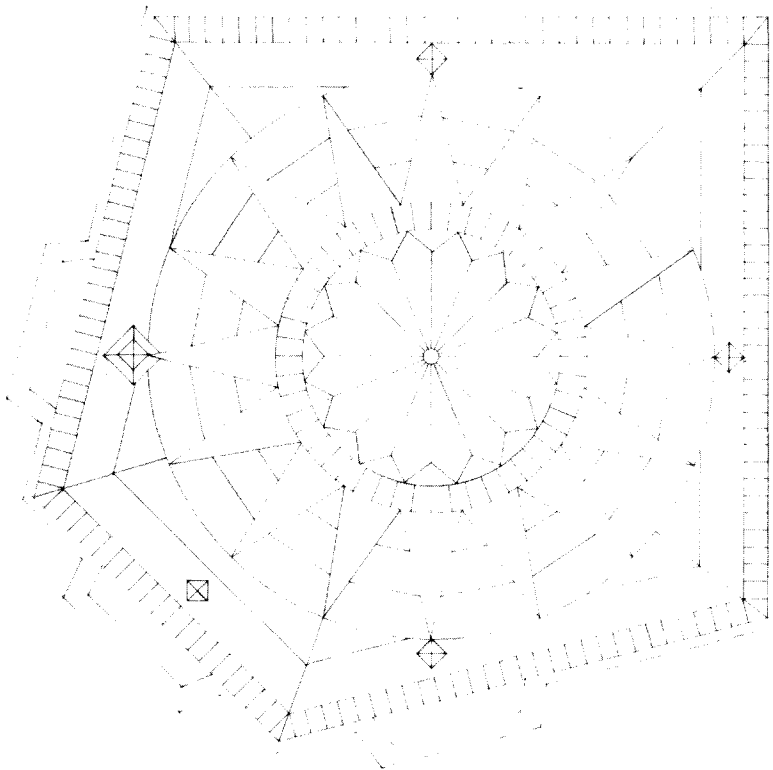
panelen boven elkaar, waarbij de onderste samen een doorgaande lambrisering vormen. In de hoeken van het vertrek zijn zogenaamde 'omgeknikte' pilasters aangebracht. Van de vier korinthische kapitelen is er slechts een bewaard gebleven. De betimmering is donkergroen geschilderd met bladgoud voor de randen van de panelen. Voordat deze kleuren door Prof. Vogelzangh omstreeks 1919 werd aangebracht was de ruimte onbeschilderd (of in houtkleur geschilderd).⁹ Van de betimmeringen zijn de doorgang naar het kabinet en de gevelwand nog in situ aanwezig, terwijl de ove-

rige twee wanden met o.a. een dessus de porte en een complete schoorsteenbetimmering in het zuidelijk bouwhuis zijn opgeslagen. Hierdoor zijn nu de uitbraaksporen van de lambrisering van het oorspronkelijke interieur van 1645 zichtbaar geworden (afb. 5).

Onder de oude balklaag bevond zich het plafond met een indeling in zes vakken, waarin schilderstukken. Drie vakken met hun geprofileerde randen bestaan nog, maar de schilderstukken konden helaas niet gered worden.

Afb. 3. Noordwand van de Hal. Tekening L. B. Wevers.

Afb. 4. Vloer van het Kabinet. Tekening L. B. Wevers.

Het Trappenhuis

Deze ruimte is pas bij de verbouwing van 1680/85 tot stand gekomen doordat alle vier boven elkaar gelegen torenvertrekken werden samengevoegd. Aan de oude interieurs herinneren alleen nog een dichtgezette deuropening op de eerste verdieping en de originele kloosterkozijnen op de tweede en derde verdieping.¹⁰

Ten behoeve van de verbouwing tot trappenhuis werden de vijfhoekige vertrekken inwendig gewijzigd in een ronde toren (afb. 6). Ter hoogte van de derde verdieping werd een koepelgewelf aangebracht. Onder dit gewelf bevindt zich een eenvoudige kroonlijst. Het fries ervan wordt door consoles in 12 velden met een acanthusblad- en schelpmotiefversieringen verdeeld.

De vloer bestaat uit rode Bremer zandsteen of Oland plavuizen (46 × 46 cm) met langs de wanden een smalle 'bies' van witte marmeren plavuizen.

De wanden zijn sober afgestuct. Alleen op de begane grond is een lambrisering met panelen aangebracht. De detaillering komt overeen met die van de eetkamer.

De huidige trap is niet alleen het belangrijkste element van deze ruimte, maar nu wellicht van het gehele huis. Ondanks het feit dat deze eenvoudige eikehouten trap met geprofileerde treden en slanke smeedijzeren leuning tot voor kort als een 19e eeuws product werd beschouwd, betreft het mogelijk een van de weinige nog be-

staande smeedijzeren Marottrappen. Een ander voorbeeld van een trap met ijzeren leuning in Lodewijk XIV stijl is de trap in het Slot Zeist, eveneens van Daniël Marot. Het trappenhuis vervalft nu, door het scheuren van de plastic afdekking, in een zeer snel tempo.

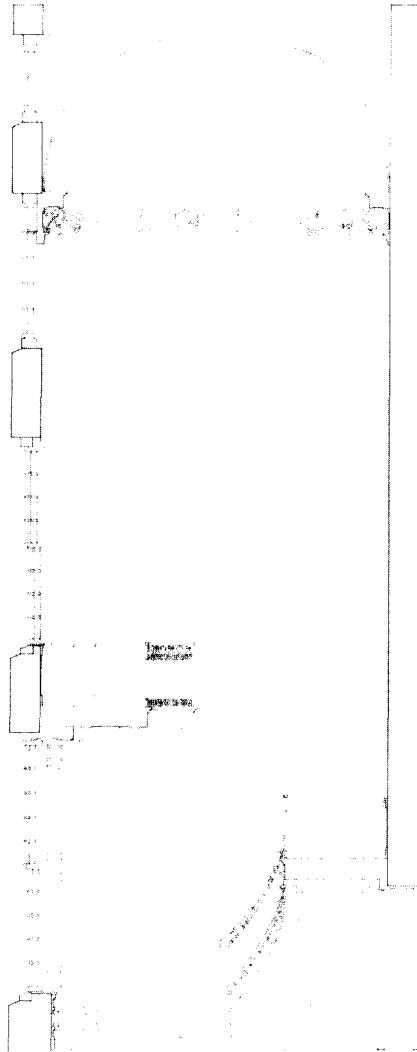
Conclusie

Hoewel de brand een enorme schade heeft aangericht, resten ons nu, drie jaar na de brand, het merendeel van het muurwerk, alsmede vier belangrijke interieurs van de hoofdverdieping.

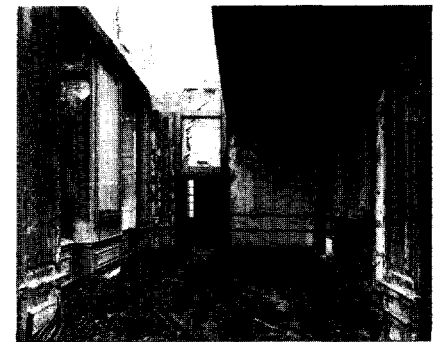
De huidige eigenaar¹¹ heeft direct na de brand geen deugdelijke noodoverkapping aangebracht. Dit, ondanks het feit dat ten behoeve van deze noodoverkapping door de RDMZ een bedrag van f 240.000,— ter beschikking was gesteld. De door de eigenaar provisorisch aangebrachte en uiterst kwetsbare plastic afdekkingen zijn nu dermate beschadigd, dat de nog resterende interieurs aan weer en wind zijn blootgesteld. Wanneer binnen afzienbare tijd geen afdoende maatregelen worden getroffen, zullen de resterende interieurs van dit unieke zeventiende eeuwse topmonument alsnog verdwijnen.

* De auteur studeert aan de Faculteit der Bouwkunde van de Technische Universiteit te Delft en heeft in het kader van zijn afstudeeropdracht de hier beschreven interieurs uitvoerig kunnen documenteren.

1 De verbouwingsdatum is niet exact bekend. Omstreeks 1680 komt Diderick van Velthuisen in het bezit van Heemstede (A. J. A. M. Lisman, 'Heemstede gelegen in de provincie van Utrecht', (1973), 16). Kort daarna zal hij het huis laten verbouwen. Omstreeks 1682 wordt aan de achterzijde een balkon van Berend Hofsmid aangebracht. Hoewel het voor de hand ligt om aan te nemen dat op dat tijdstip alle interieurs en vensters ook worden gewijzigd, is het ook mogelijk dat veel later zou plaatsvinden. De interieurs worden gewoonlijk aan Daniël Marot toegeschreven (zie ook noot 2). Marot was echter pas vanaf 1685 in de Nederlanden werkzaam. Wanneer hij daadwerkelijk de schepper van de nieuwe interieurs was, zou hij pas vanaf 1685 hieraan gewerkt kunnen hebben (bijv. gelijktijdig met het nabij gelegen Slot Zeist, waar Marot in 1686 werkzaam was). Ook is het mogelijk dat de interieurwijzigingen nog veel later tot stand kwamen. Allereerst werd bij de restauratie van 1973 o.l.v. ir. J. B. baron van Asbeck en ir. N. C. G. M. van de Rijt, bij schoonmaak van de nis boven de voordeur het jaartal 1695 ontdekt (zie noot 5). Wellicht kan dit het verbouwingsjaar zijn. Bovendien is het opvallend dat de oudste afbeeldingen van het huis (ca. 1695-1700) nog kruisvensters laten zien (gravure van Capers Specht (ca. 1698, collectie Rijksarchief Utrecht) en aquarellen van Isaac Moucheron (ca. 1700, diverse collecties)).

Afb. 6. Doorsnede Trappenhuis. Tekening L. B. Wevers.

Afb. 5. Oostwand van de Eetkamer. Foto H. Schouten. Fotografische Dienst van de Faculteit der Bouwkunde der TU Delft.

- 2 Jhr. Dr. H. W. M. van der Wyck, 'Heemstede bij Houten', Bulletin KNOB 72 (1973), 13.
- 3 Drs. R. K. M. Blijdenstein en drs. B. Olde Meierink, 'Advies buitenplaats Heemstede te Houten' 5-6, Utrecht 1988.
- 4 Zie noot 3.
- 5 Ir. J. B. baron van Asbeck en ir. N. C. G. M. van de Rijt, onderzoeksrapport van de interieurs en constructie van Heemstede (1973), 6.
- 6 Zie noot 3, op. cit., pag. 21.
- 7 Zie noot 2, op. cit., pag. 18.
- 8 Zie noot 5.
- 9 Op een foto van C. Steenberghe (Collectie RDMZ) van omstreeks 1919 vertonen de wanden van de eetkamer een houtkleur.
- 10 De originele trap van 1615 zal zich waarschijnlijk ook op deze plaats hebben bevonden, daar de vloeren en balklagen van de overige vertrekken geen sporen van ravelingen vertonen.
- 11 Op 26 november 1987 werd projectontwikkelaar Imanagement BV te Nieuwegein ten behoeve van de in oprichting zijnde b.v. De Heemstede Projecten te Nieuwegein de nieuwe eigenaar van Heemstede. Zie ook noot 3.